

SZAKÁLY SÁNDOR

MAGYAR TÁBORNOKOK ÉS TÖRZSTISZTEK SZOVJET (HADI)FOGSÁGBAN

A háborúk természetes „velejárója” a hadifogság. Általában minden háborúzó fél ejt foglyokat, akiket a nemzetközi előírások szerint – hágai és genfi egyezmények – kell ellátni, őrizni. A második világháború a hadifogolykérdésben is eltért a korábbi háborúk gyakorlatától. Mivel a Szovjetunió a különböző egyezményeket nem írta alá, illetve a cári Oroszország által aláírt megállapodásokat magára nézve nem tartotta kötelezőnek, a német–szovjet háború során hadifogságba került katonák helyzete sokkal rosszabb volt, mint például a német–francia, német–lengyel háborúk során hadifogságba kerülteké.

Magyarország hadereje, a Magyar Királyi Honvédség a világháború éveiben sok ezer hadifoglyot ejtett a Vörös Hadsereg sorai közül, de azokat gyakorlatilag rövid időn belül át kellett adniuk a németeknek. A Magyar Királyi Honvédségből már 1941-ben is estek szovjet hadifogságba mind legénységi, mind tiszthelyettesi és tiszti állományból, de nagyobb létszámban 1943 január–februárjában kerültek magyar katonák – közöttük tábornokok és vezérkari tisztek – hadifogságba. A korabeli szovjet híradások a magyar királyi 2. honvéd hadsereg mintegy 26 ezer katonáját említették hadifogolyként. Létszámuk az év végére alig néhány ezer főre olvadt. A hadifogság körülményei hatalmas veszteségeket okoztak a soraikban.

EGYENES ÚT A GULAGRA

A következő nagyobb hadifogolytömeg Budapest ostroma során került a szovjet Vörös Hadsereg hadifogoly- és internálótáboraiába. Ekkor már nagy számban törzstisztek és tábornokok is.

Szinte kivétel nélkül valamennyiüket a Szovjetunió területére szállították. Így jártak azok a magyar katonák is, akik a második világháború európai befejeztével estek szovjet hadifogságba.

A Szovjetunióban a hadifogságba került személyeket háborús és népellenes bűncselekményekkel vádolva katonai bíróság elé állították és elítélték. Az elítéltek többsége esetében a hadifogolytáborokban töltött egy-két esztendő után került sor a bírósági „színtérre” és az ítéletek kihirdetésére, amelyek döntő többségükben 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztést jelentettek, de még a száműzetés is elhangzott egyes elítéltek esetében.

A második világháború alatt a magyar katonai felső vezetésben szereplő több mint 450 tábornok és törzstiszt közül 43 személy esetében ismeretes, hogy szovjet hadifogságba került. Közülük mindössze néhányan voltak olyanok, akiket a szovjet hatóságok rövid idő eltelte után átadtak az új Magyarországi igazságügyi szerveinek és így nem kerültek ki a Szovjetunióba, illetve nem folytattak ellenük büntetőeljárást.

A szovjet katonai hatóságok figyelmét különösen a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás (2. vkf. osztály) vezetői és beosztottai keltették fel, továbbá mindazok, akik a Szovjetunió területén a megszállt erőknél szolgáltak. Hadifogságba hurcoltak olyan katonai személyeket is, akik 1944–1945-ben már nyugállományban voltak, illetve olyanokat, akik 1944. október 15–16. után német, illetve nyilas-hungarista fogságba kerültek és kiszabadulásuk, Magyarországra visszatérésük után váltak „hadifogollyá”.

A hadifogolytáborból azután egyenes út vezetett a Gulag táboraiába. Az elítéltek ugyanis már nem hadifogoly, hanem bűncselekményt elkövető politikai elítélteknek számítottak.

S hogy kik voltak ezek? Tábornokok, törzstisztek, főtisztek, legénységi állományú személyek, volt leventék vagy egyszerű civilek, nem kevesen lányok és asszonyok. Közöttük nem kis számban olyanok, akik a Szovjetunió területére a lábukat sem tették be, csak akkor, amikor oda (hadi)fogolyként elhurcolták őket. Az alábbi összegzés – amely nem teljes és csak a volt Magyar Királyi Honvédség állományába tartozó személyeket érinti – az első lépések egyike lehet e téma vizsgálatához.

1943 és 1945 között az általam vizsgált katonai felső vezetés tagjai közül 43 fő került szovjet (hadi)fogságba. Közülük még a Szovjetunióba történő kiszállítás előtt öngyilkos lett Budapesten Bogányi Károly nyugállományú altábornagy, elhunyt vitéz Horváth József vezérőrnagy, illetve vitéz kishindi Hindy Iván vezérezredest átadták a magyar hatóságoknak. A Szovjetunióba kikerült 40 személy rendfokozati megoszlása a következő volt: vezérkari alezredes 4 fő, vezérkari ezredes 6 fő, vezérőrnagy 20 fő, címzetes altábornagy 1 fő, altábornagy 6 fő, vezérezredest 3 fő. Rajtuk kívül egy már a második világháború éveiben előtt nyugállományba került, de a budapesti harcokban részt vevő alakulatban szolgált címzetes altábornagy – vitéz Kalánczy Imre – is hadifogoly lett, de még 1945 márciusában megbetegedett és meghalt. Ugyancsak szovjet hadifogoly lett (!) az 1930-as években már nyugállományba vonult Kovács Gyula címzetes altábornagy, aki ki is került a Szovjetunióba.

Nem tartozott a katonai felső vezetés tagjai közé a második világháború éveiben az 1939. december 1. óta nyugállományban lévő nemes Lányi Géza ezredes sem, mégis hadifogolyként nyilván-

Abt Ottó

Werth Henrik

Vitéz Tarnay Béla

Vukovány György

Vitéz Vasváry Frigyes

nították, mi több, 1951-ben 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték. Bűne valószínűleg a húszas-harmincas évekbeli katonai attaséi szolgálata volt Finnországban, amikor a balti államokba is akkreditálva volt és bizonyára a Szovjetunióról is igyekezett adatokat szerezni. Ugyancsak 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték Somlay Zoltán címzetes vezérőrnagyot, aki nem tartozott a szűkebben vett katonai felső vezetés tagjai közé, de a második világháború évei alatt szolgált az elfoglalt szovjet területeken.

A (hadif)ogságba hurcolt és ott elítélt személyek közé tartozott Bartha Endre vezérkari ezredes is, akit a szovjet hatóságok 1944 szeptemberében Bukarestben tartóztattak le, ahol katonai attasé volt a magyar királyi követségen. Ugyancsak katonai attasé volt Szőke Endre vezérkari alezredes, akit Szófiában tartóztattak le a szovjet hatóságok úgyszintén 1944 szeptemberében, amikor a Szovjetunióval diplomáciai kapcsolatokat fenntartó, semleges Bulgária szovjet megszállás alá került. Bartha Endrét 1952-ben kivégezték, míg Szőke Endre 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítéltetett 1951-ben.

A szovjet katonai törvényszék által halálra ítélt Abt Ottó vezérőrnagyot 1946-ban Budapesten, vitéz Bakay Szilárd altábornagyot pedig 1947-ben Sopronban végezték ki.

A „csak” hadifogságba került, Szovjetunióba kiszállított és ott el nem ítélt személyek száma 22. Közülük a (hadif)ogság évei alatt elhunyt dr. nemes Deseő László vezérőrnagy (1948) és Werth Henrik vezérezredes (1952). Utóbbi távollétében a Budapesti Népbíróság 1948-ban halálra ítélte.

A Szovjetunióban hadifogságot szenvedett magyar tábornokok és törzstisztek a következők voltak: vitéz Aggteleky Béla altábornagy, Billnitzer Ernő altábornagy, Bodiczky Géza vezérkari alezredes, Czlenner Imre vezérőrnagy,

dr. nemes Deseő László vezérőrnagy, dr. nemes Fábián Lajos vezérőrnagy, dr. Frank Richárd címzetes orvos altábornagy, Gergely Zoltán vezérőrnagy, Gesztessy Ákos vezérőrnagy, Horváth Sándor III. vezérkari alezredes, vitéz hodosi Karátsony László vezérőrnagy, vitéz Lajtay János vezérőrnagy, Lemberkovits Alajos vezérőrnagy, Ruzsiczay-Rüdiger Imre vezérezredes, Sellyey Jenő vezérkari ezredes, gróf Stomm Marcel altábornagy, vitéz Szentnémedy Ferenc vezérkari ezredes, Tarnay Béla vezérőrnagy, vitéz Ujszászy István vezérőrnagy, Werth Henrik vezérezredes, vitéz nemes Zsedényi Zoltán vezérőrnagy.

A szovjet büntető törvénykönyv különböző paragrafusainak alkalmazásával 25 esztendői, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték Álgya-Papp Zoltán altábornagyot, Baumann István vezérőrnagyot, Ehrlich Géza vezérőrnagyot, Fehér Géza vezérőrnagyot, Hatz Ottó vezérkari ezredes, vajai és ibrányi Ibrányi Mihály altábornagyot, hegyaljai és karstenfelsi Pacor Ernő vezérkari alezredes, Simonfay Ferenc hadnagyot, vezérőrnagyot, Szabó László II. vezérőrnagyot, Szőke Endre vezérkari alezredes, Ujvárossy Dezső vezérkari ezredes, vitéz Vasváry Frigyes vezérőrnagyot, Vukovány György vezérőrnagyot.

15 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítéltetett nemes nyárad-gálfalvi Kádár Gyula vezérkari ezredes, akit Budapesten tartóztattak le a szovjet katonai hatóságok nem sokkal a németországi fogságból történt hazatérése után.

A hadifogságot szenvedettek 1948 és 1951 között térhettek vissza Magyarországra, míg az elítéltek 1955 őszén érkeztek haza. Szinte kivétel nélkül több hónapig a magyar igazságügyi hatóságok őrizetében voltak, s szabadulásuk után is állandó megfigyelés alatt álltak. A hazatértek közül a magyar hatóságok sokakat bíróság elé állítottak, és perükben halálos ítéletek születtek.

1951-ben kivégezték Karátsony Lászlót és Sellyey Jenőt, 1952-ben Fábián Lajost. Szabadságvesztés büntetést kapott Stomm Marcel, Ruzsiczay-Rüdiger Imre, Billnitzer Ernő, Lemberkovits Alajos, Zsedényi Zoltán, Czlenner Imre, Tarnay Béla.

A Szovjetunióban elítéltek közül volt, akit a szovjet illetékes hatóság – a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága – már az 1960-as évek végén bűncselekmény hiányában rehabilitált (Szőke Endre), és voltak olyanok, akiket az 1990-es években (Abt Ottó, Bakay Szilárd, Bartha Endre). Rehabilitálásuk az életüket nem adhatta vissza, de katonai becsületüket helyreállította.

STOMM MARCEL GRÓF magyar királyi honvéd altábornagy

(Vác, 1890. december 24. –
Budapest, 1968. április 25.)

A második világháború során az első magyar királyi honvéd tábornok, aki szovjet hadifogságba esett 1943. február 3-án a magyar királyi III. honvéd hadtest parancsnokaként. Szűkebb törzsével együtt fogták el a szovjet katonák. A súlyos fagyási sérüléseket elszendevett altábornagy mindkét lábát amputálni kellett. A hadifogságban egy felállítani tervezett magyar légión – Kosuth Légión – parancsnokává „szemelték ki”, de ő ezt a feladatot nem vállalta.

A nyilas-hungarista hatalomátvétel – 1944. október 15–16. – után a vele együtt hadifogságba került dr. nemes Deseő László vezérőrnaggyal együtt írtak alá az 1944. november 9-én keltezett – „Magyar Testvérek, Katonák és Polgárok!” kezdetű – felhívást, amelyben a németek és a nyilas-hungarista hatalom elleni harcra szólítottak fel, mivel „Elérkezett az időpont, mikor minden katona politikailag gondolkodni köteles, mert nem köti az eskü. Szálasinak tett eskü nem érvényes, mert alkotmány-

ellenes és erkölcstelen. Minden hazafias polgár tegye meg kötelességét. Alakítsatok szabad csapatokat, tegyétek lehetővé a németek hadműveletét. Ne adjatok enni a német hadseregnek, szabotáljátok Szálasi és Himmler parancsait!”

A Ludovika Akadémián (1908–11) évfolyamelsőként végzett Stomm Marcel a Magyar Királyi Honvédségben az első világháború évei alatt már vezérkari tiszti beosztásokat töltött be. 1919-ben a Székely Hadosztály tisztjeként harcolt a betörő román csapatok ellen, majd a hadosztály fegyverletételét követően román fogságba került. Onnan megszökve Szegedre ment és belépett a Magyar Nemzeti Hadseregbe.

1920–21 folyamán a Ludovika Akadémián elvégezte a vezérkaritiszt-képzés rejtett „szinterének” számító tiszti továbbképző tanfolyamot, és gyorsan felívelő katonai pályát futott be. A Ludovikán 1924 és 1927 között a hadsereg-szervezés és a harcászat tanára volt, majd hat hónapig Londonban vett részt angolnyelv-tanfolyamon. Hazatérése után a Honvédelmi Minisztérium VI–2. osztály (katonai hírszerzés és kémelhárítás) C alosztály (Jugoszlávia) vezetője lett vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy rendfokozatban. 1929-ben hat hónapos francianyelv-tanfolyamot végzett Párizsban, majd hazatérte után ismét a HM VI–2. osztályon szolgált alosztály-vezetőként.

1931 és 1934 között katonai attasé Nagy-Britanniában, egyben akkreditálva az Amerikai Egyesült Államokba (ahova egyébként egyetlen alkalommal sem látogatott el). 1931. november 1-jétől vezérkari szolgálatot teljesítő alezredes, majd 1936. november 1-jével ezredes lett. Nagy-Britanniából történt hazatérését követően a magyar királyi Zrínyi Miklós 7. honvéd gyalogezredben beosztott törzstiszt, majd 1937. május 1. és 1939. augusztus 1. között az ezred parancsnoka volt.

1939. augusztus 1. és 1942. december 5. között a magyar királyi 14. honvéd gyalogdandár, majd könnyűhadosztály parancsnoka, 1940. szeptember 1-jétől tábornok. 1942. december 5-én vette át a magyar királyi III. honvéd hadtest parancsnoki beosztását, és nevéhez fűződik a magyar hadtörténelem egyik legragikusabb parancsa, amikor is a német előljárótól teljesíthetetlennek tűnő parancsot kapván gyakorlatilag feloszlatta hadtestét, katonáit „szélnék eresztette”, ő maga pedig szűkebb törzsével a német előljáró által meghatározott irányba indult el. Altábornagyi

Stomm Marcel gróf

kinevezéséről (1943. február 1.) már a hadifogságban értesült.

1951. május 16-ig volt szovjet hadifogságban. Hazaszállítást követően azonnal letartóztatták és koncepcióperben a Budapesti Katonai Törvényszék 1951. október 11-én „*folytatólagosan elkövetett háborús bűntettben*” találta bűnösnek, ezért „*kötél által végrehajtható halálra*” ítélte. Az ítélet kihirdetését követően, 1951. november 20-án Péter Gábor, az ÁVH vezetője Stomm vallomásaival egybekelve a következőket fűzte hozzá: „*csúszómászó módra igyekszik a felelősség alól kibújni. Ezért külön akasztófát érdemel. Mégis mielőtt felakasztjuk, arra vonatkozólag még egyszer ki kell hallgatni és azokról a részletekről, amelyeket elismer, élesebben és konkrétan felvenni tőle jegyzőkönyvet.*”

A Stomm elleni halálos ítéletet a Katonai Felsőbíróság 1952. január 18-án jogerőre emelte. 72 napot töltött a sirlomházban. Halálos ítéletét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1952. április 9-én kegyelemből életfogytiglan tartó szabadságvesztésre változtatta, majd perújrafelvételt követően büntetését 12 évi szabadságvesztésre mérsékeltek. 1954. augusztus 6-án kegyelemmel szabadult Vácról. Szabadulását követően az első világháború kiemelkedő magyar tábornokának, vitéz báró uzsoki Szurmay Sándor vezérezredesnek Blanka

nevű lányát vette feleségül. 1963. szeptember 10-én elutasították nyugdíjkérelmét. Haláláig nehéz körülmények között élt Mátyásföldön, a Marx utca 23. szám alatt. 1989. május 30-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnöki Tanácsa rehabilitálta.

VITÉZ BAKAY SZILÁRD

altábornagy

(Budapest, 1892. szeptember 8. – Sopron, 1947. március 17.)

A volt Magyar Királyi Honvédség altábornagya, a magyar tábornoki kar egyik kiemelkedő képességű és hazája iránti elkötelezettségéről ismert tagja. Mivel a „kiugrás” magyar katonai biztosításának előkészületeit irányította, a németek az ún. „Panzerfaust”-akció keretében elrabolták és Mauthausenbe szállították. A háború után szabadult, de hiába igazolta őt a Népbíróság, 1946-ban a szovjetek hurcolták el s ítélték halálra.

Tízestendős korától katonai tanintézetekben tanult, így Kassán, Kőszegen, Kismartonban és Morva-Fehértemplomban. 1909 és 1912 között a bécsújhelyi Mária Terézia Katonai Akadémia hallgatója volt, és 1912. augusztus 18-án avatták hadnaggyá. Az első világháború éveiben a császári és királyi 44. gyalogezrednél szolgált, itt nevezték ki főhadnaggyá 1915. január 1-jén és – soron kívül – századossá 1918. április 3-án.

1917-ben és 1918-ban elvégezte a vezérkari tiszti hiány pótlására felállított „tájékoztató tanfolyamot”, és a háború utolsó hónapjaiban vezérkari tiszti beosztásokban szolgált. Az összeomlást követően az új magyar haderőben vállalt feladatot, és a Magyarországi Tanácsköztársaság bukásáig a Vörös Hadsereg tagja volt. A tanácsköztársaság összeomlását követően a Somogy–Baranya vármegyei katonai parancsnokságon karhatalmi századparancsnok, majd a hírszerző és nemzetvédelmi osztály vezetője, illetve a kaposvári hadosztály parancsnokságán beosztott vezérkari tiszt 1920. szeptember 30-ig.

1921. október 1. és 1922. október 31. között a Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamának (a rejtett vezérkari tisztképző intézmény – Hadiakadémia) hallgatója. Világháborús katonai teljesítményének elismeréseként 1922. augusztus 15-én a Vitézi Rend tagjává avatta az államfő. A végzést követően a pécsi 4. vegyesdandár-parancs-

nokságon beosztott vezérkari tiszt, majd a Honvédelmi Minisztérium D osztályán beosztott, illetve osztályvezető-helyettes. Közben 1926. november 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő őrnagy kinevezést nyert.

1929-ben „nyelvismeretének bővítése” céljából Franciaországban töltött két hónapot a németül, angolul, franciául és szerbül, illetve később bolgáruul is beszélő törzstiszt. Hazatérése után a Honvédelmi Minisztérium VI-2. osztály (katonai hírszerzés és kémelhárítás) nyilvántartó alosztályának vezetője és 1933. április 1-jétől katonai attasé Belgrádban. A jugoszláv hatóságok „illegális tevékenység végzése” miatt kiutasították. 1933. szeptember 15-től a Honvédelmi Minisztérium Elnökség B csoportnál alcsoportvezető. 1934. január 1-jétől 1939. május 1-jéig katonai attasé Bulgáriában (Szófia), de utóda betegség miatti későbbi kiérkezéséig, 1939. július 13-ig szolgálati helyén maradt az 1931. november 1-jével alezredesi, 1935. november 1-jével ezredesi kinevezést nyert Bakay.

Hazatérését követően a debreceni 17. gyalogdandár – 1942 februárjától könnyűhadosztály – parancsnoka, 1940. július 1-jétől tábornoki rendfokozatban. 1942. augusztus 1-jével nevezte ki az államfő – Horthy Miklós – a „Keleti magyar megszálló csoport” parancsnokává a következetes, keménykezű és a szabályzatok, nemzetközi hadi jogi előírások betartására különösen figyelő tábornokot, aki 1942. október 1-jén (szeptember 29-i ranggal) altábornagyi kinevezést nyert.

Parancsnoki működése során Bakay különös figyelmet fordított a polgári lakossággal való korrekt kapcsolatra. A leghatározottabban tiltotta a kilengéseket, és fellépett a német katonákkal szemben is, amennyiben az ő hatáskörébe tartozó területen követtek el törvénytelenégeket. 1943. május 15-én beosztásából felmentette és a szombat-helyi III. honvéd hadtest parancsnokává nevezte ki az államfő. Ő volt az a katonai vezető, aki 1944. március 19-ét megelőzően többször is jelezte a magyar határ közelében észlelhető német csapatösszevonásokat.

1944. július 1-jén a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke, majd egy hónap elteltével a budapesti I. honvéd hadtest parancsnoka lett. Kinevezésével a kormányzóhoz hű, szigorú katona került a meghatározó fontosságú hadtest élére.

Bakayról közismert volt németellenes beállítottsága és rendíthetetlen kor-

Vitéz Bakay Szilárd

mányzóhűsége. A háborúból való kiválásban fontos szerep várt (volna) rá. Tudták ezt a tervezett kiválást megakadályozni szándékozók is. Bakayt 1944. október 8-án a németek elrabolták és Mauthausenbe szállították. A háború befejezését követően szabadult a fogságból és tért vissza Magyarországra. 1945. június 10-én állományba vették a Honvédelmi Minisztériumban.

A Honvédelmi Miniszter Állandó Igazoló Bizottsága „rendfokozatából közigazgatási úton való elbocsátásra” ítélte, de fellebbezése után a Népbíróság 3784/1945. szám alatt 1945. november 8-án igazoltnak nyilvánította. 1946. március 1-jével átmeneti viszonyba került. 1946. április 11-én „ismeretlen egyének elhurcolták”. Az „ismeretlen egyének” a szovjet katonai hatóságok emberei voltak. Bakayt Budapesten tartották őrizetben és hallgatták ki. Budapest szovjet helyőrségének katonai bírósága 1946. december 23-án halálra ítélte. Bakay kegyelmi kérvényét a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1947. március 13-án elutasította. Az ítéletet 1947. március 17-én Sopronban hajtották végre. 1992. szeptember 22-én az illetékes orosz hatóságok Bakayt rehabilitálták. A Magyar Köztársaság elnöke posztumusz vezérezredessé nevezte ki. Földi maradványait rejtő sírjának helye a mai napig ismeretlen.

KERÉNYI LÁSZLÓ EMLÉKEI BAKAY SZILÁRDRÓL

Vitéz Kerényi László István (Budapest, 1925. november 13.–Budapest, 1998. március 12.) a budapesti József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója volt. A Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztálya 1946. június 5-én letartóztatta, majd átadta a szovjet katonai hatóságoknak. 1946. szeptember 9-én a budapesti Szovjet Katonai Törvényszék 10 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Pecsora és Mordovia lágereiben töltötte a büntetését, 1953. november 26-án térhetett haza Magyarországra mint volt „hadifogoly”.

1967. július 25-én az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya arról értesítette, hogy a szovjet katonai bíróság által kiszabott büntetését törölték a bűnügyi nyilvántartásból. 1989-ben viszont a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma rehabilitációs kérelmét elutasította azzal az indokkal, hogy „*annak idején megalapozottan vonták felelősségre*”. Az itt közölt leírását Bakay Szilárd leszármazottainak (is) eljuttatta. A közreadást ők tették lehetővé. A leírásban kisebb-nagyobb tévedések előfordulnak – például Kiss Szaléz László kivégzésének dátuma (másutt 1946. október 20-át adnak meg); Kállay András emlékezete szerint ő nem beszélgetett Bakay Szilárddal franciául; Bakay 1945 júniusában (és nem 1946 tavaszán) tért haza –, de ezekkel a téveszésekkel együtt is hiteles információkat tartalmaz a szovjet katonai hatóságoknál alkalmazott módszerekről és a fogságban eltöltött évekről.

Fogsággal kapcsolatban módomból volt figyelemmel kísérem Bakay Szilárd altábornagyi sorsát, erről szeretnék beszámolni.

Engem, Kerényi László II. éves gépészmérnök-hallgatót 1946. június 5-én hurcoltak be az Andrássy út 60.-ba. „Fasiszta összeesküvés a Műegyetemen” című tervezett perhez gyűjtöttek be „szereplőket”. Cirka 50 napi fogság után a Markóból kiengedtek. Hárman léptünk ki a kapun, nem ismertük egymást, de a papi ruhában lévőőről már tudtam, hogy Köllei György papnövendék, és mind a hárman egy kitalált „ügynek” lettünk volna szereplői.

Mikor becsukódott mögöttünk a fogház tölgyfa ajtaja, még magunkhoz sem tértünk, amikor megszólalt mögöttünk

egy hang. Nem vettem észre, hogy került oda az illető, pár lépésre állt mögöttünk, és revolvert fogott ránk. „Arra menjenek” – parancsolta. Az arra irány balra volt, ahol egy rendszám nélküli fekete kocsit állt, olyan, amilyent korábban német parancsnokok használtak. A kocsit 10-15 méterre állt, a sofőr is sötét civil ruhában, ugyancsak revolverrel a kezében. Kinyitotta a hátsó ajtót, és „beszállni” – mondta magyarul.

A kocsit az Andrásy út 60. felé hajtott, már sötétedett, az utcák kihaltak voltak. De a kocsit továbbrobogott a 60. előtt, és felismertem a 46-os villamos vonalát a Vilma kir.-nő úton. Közel a ligethez, a 33-as házszám előtt megálltunk, és szovjet katonák nyitották meg a kaput, ami tele volt aggatva cirill betűs feliratokkal, tipikus szovjet „támaszpont”. A két revolveres „civil” most már oroszul beszélt, miközben betuszkoltak az épületbe. Ezt azért részletezem így, mert a két „civil” és az autót még fog szerepelni! Bakay Szilárdal kapcsolatban.

Az alsó utcai frontján három egymásba nyíló szoba volt, természetesen az ajtók bezögelve. Engem a középső szobába vezettek, miután minden holmit elszedték, majd visszadobtak egy inget, nadrágot és a félcipőmet fűző nélkül. A többi holmit soha többet nem láttam.

A szobában 10-12 személy volt, közülük két szovjet katona is, ők is foglyok. Aki először megszólított, Kállay András testőrfőhadnagy, az egykori miniszterelnök, Kállay Miklós fia volt. Tőle tudtam meg, hogy a kapu felőli szomszéd szobában van Bakay Szilárd. Több-ször is beszéltem az ajtó résén át franciául, amíg én „örködtem”, nincs-e ő a bejárati ajtó közelében.

Andrástól tudom, hogy Ő együtt volt Mauthausenben a barakkban a Horthy fiúval, míg édesapját és Bakayt cellában őrizték a németek. Együtt szabadultak, de pechjére ő is meg Bakay is Párizsból hazajöttek. És most itt találkoztak újra a postarabló foglyaiként.

Bennünket augusztus vége felé rabszállító autón átszállítottak a Conti utcai katonai ügyészségre, ami akkor szovjet börtön volt. Az úgynevezett „gyöngyösi” fiúkat is átvitték a Conti utcába, a börtönben többeket megismertünk, láttuk a széttört állkapcsot és egyéb brutalitások nyomait. És hallottuk, mi is történt valóban Gyöngyösön, és az merőben más volt, mint amit még szabadon az újságokból tudni lehetett.

Szeptember 9-én volt az úgynevezett ítélet, mindennemű tárgyalás, vé-

delem, bizonyítás nélkül felolvasták az ítéletet oroszul, amiből egy szót sem értettünk. Egy pár magyar szót ismerő „tolmács” kézzel-lábbal hadonászva és hiányos nyelvismereteit trágár káromkodással kiegészítve igyekezett tudomásunkra hozni, hogy elítéltek.

Ezt megelőzően egy-két nappal leki-sérték a „tárgyalóterembe”, ahol egy szót sem értettünk abból, ami ott oroszul elhangzott, csak sejtettük, hogy ez a „tárgyalással” kapcsolatos. Akkor elővezették és közénk ültették Bakay Szilárd altábornagyot, majd néhány perc múlva záporozó káromkodások között elvezették.

Az „ítélet” után az első emeleti 113-as cellába (cirka 3,50x1,80 méter) zsúfoltak tizünket, ahol végre módunk volt bemutatkozni és megismerkedni. Három pap, három műegyetemi hallgató és négy VI. és VII. osztályos gimnazista. Három ben-cés és egy a ciszter gimnáziumból.

A ciszter Rózsa Tiborról tudtam meg később apámtól, hogy Tibi édesanyja Kis Ernő honvéd altábornagy aradi vértanú leszármazottja, és ezen a címen 1948-ban a HM kezdeményezésére megpróbálták kikérni, de addigra már meghalt Karéliában.

A 113-as cella mellett volt egy hasonló méretű a József utca irányában. A korábbi időben a folyosóról fűthető kályhák voltak a falba építve, és a sérült szellőzőrácsos vasajton történhetett a fűtés. Kályha már nem volt, csak sok papírszemét az aknában. Rájöttünk, hogy a szomszéd cellát is ugyanaz a kályha fűtötte valamikor. Így a szellőzőrács ronc-sain keresztül kapcsolatba lehetett lépni a szomszéd cellával. Később megtudtuk, ott őrizték Bakayt. Sajnos csak ritkán tudtuk vele beszélni, mert cellatársa, egy halálra ítélt szovjet katona ezt megakadályozta. Ez a kriptában elfogott rablógyilkos azért volt ott, mert ellopott egy tankot és eladta amerikaiaknak. Ez az alak verte ki Szilárd bácsi szájából az aranyfogakat és adta át üzletelés céljából az öröknek.

Hozzá tartozóink megtudták otlétünket, és sikerült egy idő után az örököt megvásárolni, hogy csomagot kapjunk. A visszaküldött szennyesbe rejtett üzenetekkel sikerült kijuttatni társaink címeit is, így megindultak a csomagok és a levelezés. A szellőzőrácson sikerült egyszer élelmet is átadni Bakaynak. Különben rajtunk keresztül Bakayné is megtudta a „címet”, és ő is küldött csomagot. Csakhogy azt nemcsak az örök dézsmálták, mint a miénket, hanem az orosz cellatársa is.

Az egyik ór engem elgennyedt sebbel a bokámon levitt az orvosi rendelőbe, de nem egyedül, Bakayval együtt. Meglehetősen rossz állapotban volt, támogatni kellett, belém kapaszkodott. Az orosz orvosnő meglátva bennünket, magyarokat, szitkozódva kizavart az örrel együtt. Az „asszisztens” – fehér köpenyes orosz katona – utánunk szaladt a folyosón, és a kezembe nyomott egy pálcát jódos vattával, hogy majd azzal ápoljam le a sebemet. Emlékszem, valamit adott Szilárd bácsinak is.

Bennünket október 20-án rabomobilon a Déli pályaudvarra szállítottak, onnan vonattal Sopronba. A személyvonat után kapcsolt marhavagon tele volt állig felfegyverzett NKVD-ekkel, és egy, a vagonban kifeszített szögesdrótháló mögött zsúfolódtunk mi, magyarok. A „pestiek” meg a „gyöngyösiek”. Az örök kétszer annyian voltak, mint mi – így féltek tőlünk? –, és petróleumlámpával világítottak. Három vagy négy vagon volt így, azokban kevesebb ór, és a foglyok szovjet katonák voltak.

Győrig éjjel utaztunk, majd reggel egy Sopron felé menő vonathoz kapcsoltak. Sopronban kipakoltak, majd rengeteg őrrel körülvéve gyalog hajtottak át a város centrumán. Így értünk Sopronkőhidára.

A „H” alakú épületnek csak az egyik szárnya – az északkeleti – működött. Később megtudtuk, meghozták két-három héttel utánunk Bakay Szilárdot is, és a halálraítéltek földszinti cellájában helyezték el. Ezeket a cellákat nagyon figyeltük, hiszen több ismerősünk is ott várta a halált.

Megfigyeltük, hogy bizonyos napokon az esti órákban zaj és mozgás van a földszinten, majd zárt „dobozos” teherautó hagyja el az épületet Fertőrákos irányában. Nem mehetek messzire, mert elég hamar visszatértek az örök. Közben távoli lövések is hallatszottak.

Az egyik ór elszólta magát – nem volt érdekes, mert onnan élő még nem jött vissza, és ez ránk is vonatkozott –, hogy áldozataikat a kőfejtőbe viszik. Így tudtuk meg, hogy honfitársainkat: P. Kis Szaléz gyöngyösi ferencet a halálra ítélt gyöngyösi és pesti diákokkal 1946. december 10-én gyilkolták meg.

Bennünket december 16-án elvittek. 500-700 körül lehetett a szállítmány, főleg orosz katonák, de sok magyar és osztrák volt. Általában két-három havonként indítottak ekkora szállítmányt, ezt olyanoktól tudtuk, akik már több szállítmányból lemaradtak.

Karácsony éjjelén surrant át a szerelvény a határon, pedig már második nap ott voltunk, egy hétig tologatták a szerelvényt, ami kívülről katonavonatnak volt álcázva. Az örök Munkácsig közepén belül voltak. 27-én már a Lembergi rabszolgavásáron voltunk.

1950 tavaszán tüdővérzéssel beszélítették a mordoviai lágervidek „Dubrovlag” központi kórházlágerébe. Az átvétel elhúzódtott, és közben tudtam beszélgetni egy cseh nővel. Vlasta volt a neve, és azt állította, hogy 1949-ben hozták el Badenből, és anyja a cseh vöröskereszt elnöknője volt, valami grófnő. Ő beszélt valami magyar tábornokról, akit a Badeni NKVD-központ börtönében tartottak fogva, és én akkor úgy véltem, ez Bakay.

Sajnos zilált körülmények között folyt a beszélgetés, és németül, ami nekem nyelvtudás szempontjából nem volt erős oldalam. Többet az illetővel nem találkoztam. De amikor később a tüdőosztályon a II-es lágerben több magyar fogolytárs társaságában beszélgettünk, és az előbb mondottakat szóba hoztam, az egyik fogolytárs közbeszólt. Kertész János honvéd őrmester volt az illető. Ennyit tudok róla, illetve hallottam. Elmondta, Sopronkőhidán ült mint halálraítélt, egy cellában Bakay Szilárd altábornaggal. Részletesen elmondta, hogyan vitték ki a zsúfolt cellából kivégzésre társaikat, hogyan történt az azonosítás stb. Valóban este történt, ahogy mi megfigyeltük.

Elfelejtettem előbb elmondani, amikor sétálni vittek Sopronkőhidán, az udvaron mosdottunk vályúból, és a halálraítélt cellái előtt mentünk el kifelé és vissza. A cella előtt a földre volt készítve a napi fejadagjuk, azt meg tudtuk számolni, abból tudtuk, hogy egy cellában hányan vannak. Ha előző nap volt „kivonulás” Fertőrákos irányában, akkor mindig észrevettük a „létszámcsökkenést”. Azt hiszem, ez elég egyértelmű.

Ez a Kertész János elmondta, hogy egy cellában volt 1947 elején Bakay Szilárd altábornaggal. Március 17-én este Bakay is azok között volt, akit kiemelték, majd találkozott később olyan ruhadarabbal egy szovjet fogolytárral, amit megismert, ez Bakayé volt. Velünk is megtörtént, hogy egyik-másik fogolytársnak, aki túl lengén volt öltözve, belöktek az örök valami rongyot, ami félreérthetetlenül olyan rabé volt, akinek már nincs rá szüksége.

Kertész Jánost nem sokkal Bakay meggyilkolása után kiemelték a halál-

raítéltek közül, és átvitték a többiek közé. Azt is tudomására hozták, hogy kegyelmet kapott. Ennyi az, amit akkor tudtam, de ezt főleg hazatérés előtt Lembergben többeknek elmondtam, ott volt módunk beszélgetni.

1953. december 11-én csengettem be szüleim lakására.

Nem emlékszem pontosan az időpontra, felkeresett egy Lembergől ismert volt fogolytárs, Kovács Kocsárd egy hölgy társaságában. A hölgy Bakay Szilárdné, aki már sokakat keresett férje sorsa felől érdeklődve, és akiktől valamit is hallott, azok mind rám hívtak. Így sajnos nekem rendeltetett a „Sorstól” az a szomorú szerep, hogy megtudja azt, amit sejtett.

Azután sokáig beszélgettünk. Ő is elmondta, amit tudott. Elmondta, hogyan jött haza férje Nyugatról. Bjelkin NKVD-tábornok – akiről én sokat hallottam korábban, a magyarországi, ausztriai és Csehszlovákiában tevékenykedő szovjet NKVD parancsnoka, székhelye Baden, fogolygyűjtőhely Sopronkőhida –, szóval Bjelkin tisztet küldött elé a zónahatár-átkelőhelyre, hogy ne zaklassák a rendőrségi szűrővizsgálatokkal, és egyenesen Badenbe vitette, ahol vacsorával fogadta. Majd gondoskodott, hogy mielőbb hazakerüljön Szombathelyre, otthonába. Ez 1946 tavaszán történt.

De Bakay nem sokáig élvezte az otthon nyugalmát. Májusi délutánon ebéd után elment, hogy sétáljon egyet, és egy levelet is be akart dobni az utcai postaládába. Alighogy elment, megjelent két alak civilben, és kereste az altábornagy urat. Igazolták magukat, hogy a Magyar Rendőrség nyomozói, és előadták, hogy a rendőrség nyomoz a náci lágerekben eltűnt elvtársak után. Mivel Bakay úr Mauthausenben raboskodott, lehetséges, hogy hasznos információkat tud nyújtani. Ezért szeretnék, ha velük menne a szombathelyi rendőrségre. Nincs itthon? Sebjaj, majd később visszajönnek.

Amikor Bakay hazatért, felesége mindezt közölte vele. Még javasolta is, tűnjön el, nem jó „ezekkel” kapcsolatba kerülni. De Bakay tiltakozott, és nyugodtan megvárta, amíg a két alak visszament. Megígérték, egy-két órán belül kocsival visszahozzák, nincs szükség a köpenyére. Bakayné utánuk ment, és feltűnt neki, hogy a beszállásnál már nem voltak olyan udvariasak. Fel akarta jegyezni az autó rendszámát, de az nem volt. Erre megjegyezte a kocsit – fekete... stb.

Na, erre én is felfigyeltem és elkezdtem kérdegetni. Az autó leírása és a két alak személyleírása kísértetiesen megegyezett. Ugyanezek raboltak el minket is. És Bakayt is a „Vilmára” vitték. És a két esemény között alig két hónap különbség volt. És hamis igazolványuk a Rajk vezette BM-személyzetiről származott, ma már tudjuk, ki írta alá és hamisította. Bakayné este bement a szombathelyi rendőrségre, ahol semmiről sem tudtak, sőt, a parancsnok azonnal nyomozást rendelt el. Rögtön emberrablásra gyanakodtak, de először azt hitték, ez a „nyilasok bosszúja” az „antifasiszta altábornagy” ellen. A nyomozásról, emberrablásról sokáig visszhangzott a sajtó, de hamarosan le lettek állítva.

Ez lenne minden, de engem nem hagyott nyugodni a lelkiismeret vagy inkább a felelősség a történelem igazsága előtt. De eljött az idő. 1988 tavaszán feleségem óhajára és kevéske megtakarított pénzéből elmentünk pár napra Velembe. Kocsival mentünk Sopron felé, ott is töltöttünk egy napot. Akkor már nagyon „beindultam”, egyenesen Fertőrákosnak mentem, látni akartam a kőfejtőt, mert nyugtalan álmaimban ez a téma mindig visszatért.

De csalódnom kellett. A kőfejtő szinte bent van a faluban, a házak között, az semmiképpen nem volt alkalmas hely titkos kivégzésekhez. És talaj sincs alatta, csak szikla. De erre hozták az áldozatokat! Akkor talán kell lenni egy másik kőfejtőnek! Elindultam Sopronkőhida felé. Alig mentem pár száz métert, az útkanyarból különös kép tárult elém: az út legészakibb kiszögellése fölött, az osztrák határ irányában domb, annak oldalán jellegzetes római kori elhagyott kőfejtő.

Sikerült megközelíteni. Útleágazás nyomai, omladozó szögesdrót kerítés, bedőlt fabódé porta, sorompómaradványok. És mögötte hatalmas szeméthegek. Úgy tűnt, évekkel ezelőtt Sopronból és környékéről ide hordták teherautók a szemetet és gyári hulladékot. Beljebb menve láttam, a kőfejtő fala jóval magasabb, mint amilyenek az útról látszik. Amikor lemásztam a kőfal töve közelébe, már biztos voltam, bajtársaim tömegsírja van valahol a lábam és a szemét alatt.

Ami annak idején Sopronkőhidán történt, a titkos kivégzések és egyáltalán az NKVD módszerei, erre alkalmasabb helyet el sem tudok képzelni!!! Az irány Kőhidáról, a távolság, minden egyezik. Csak ázni kellene! És a szemét? Hát nem mindenütt ezt csinálták? ♦